

บทที่ 4

กลวิธีการพลิกความคาดหมายในทิลล์ ออยเลนชเปิเกลกับศรีธนญชัย

ในเรื่องทิลล์ ออยเลนชเปิเกลกับศรีธนญชัยมีกลวิธีนำเสนอมุขตลกที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ กลวิธีการเล่นคำและการใช้ไหวพริบ ซึ่งกลวิธีทั้งสองประเภทยังสามารถจำแนกได้เป็นกลวิธีอีกหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นกลวิธีใด ส่วนแต่มีองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งร่วมกันคือ การพลิกความคาดหมายซึ่งเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความตลกในของนิทานทั้งสองเรื่อง มีนักวิชาการทางด้านปรัชญา จิตวิทยา และวรรณคดีจำนวนมาก ได้พยายามที่จะอธิบายสาเหตุของครมขบขัน คำกัณฑ์วิจัยนี้เห็นพ้องต้องกันกับทฤษฎีที่ว่าด้วยการพลิกความคาดหมายเป็นเหตุแห่งความขบขันด้วยเหตุนี้ จึงนำไปสู่การศึกษาเปรียบเทียบกลวิธีต่าง ๆ ในการสร้างมุขตลก ซึ่งมีการพลิกความคาดหมายเป็นองค์ประกอบสำคัญ

นิทานมุขตลกแม้จะฟังเพื่อความบันเทิง แต่ก็มีคนพยายามจะวิเคราะห์ต้นเหตุแห่งความขบขัน ในงานวิจัยฉบับนี้ต้องการเสนอว่าต้นเหตุแห่งความขบขันของเรื่องทิลล์ ออยเลนชเปิเกลกับศรีธนญชัย เกิดจากการพลิกความคาดหมายหรือการเปลี่ยนทิศทางไปอย่างกระทันหัน คือ การชักจูงความคิดของผู้อ่านให้มุ่งคิดว่าจะไปยังจุดๆหนึ่ง แล้วก็แปรเรื่องให้จบลงอีกอย่างหนึ่งที่ผู้อ่านมิได้คาดคิดมาก่อน แบลส ปาสกาล (Blaise Pascal) นักเขียนชาวฝรั่งเศสเชื่อว่าไม่มีอะไรจะทำให้หัวเราะได้มากเท่ากับความไม่เหมือนกันระหว่างสิ่งที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงและอิมมานูเอลคานท์ (Immanuel Kant) นักปรัชญาชาวเยอรมันที่เห็นด้วยกับปาสกาล¹⁵⁹

¹⁵⁹ ไกล์รุ่ง อามระดิษ, "วิจัยแก้วนวนขบขันของไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2533), หน้า 8.

ได้นิยามเหตุแห่งความขบขันว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงความคาดหวังอย่างฉับพลันไปสู่ความว่างเปล่าหรืออาจจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ความคาดหวังต่อสิ่งนั้นมิได้เกิดขึ้น¹⁶⁰ซึ่งพลังความรู้สึกคาดหวังของผู้อ่านจึงถูกปล่อยออกมาเป็นเสียงหัวเราะ¹⁶¹เมื่อเกิดการพลิกความคาดหมาย

คำว่า “ความคาดหมาย” ในที่นี้หมายถึงความคาดหมายของคนส่วนใหญ่ซึ่งอาจจะได้รับมาจากกระบวนการขัดเกลาทางชนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ความเชื่อ และค่านิยมของแต่ละสังคม¹⁶²ที่ได้หล่อหลอมมาตามรากฐานปกติให้คนในสังคมยอมรับยึดถือและปฏิบัติ ในขณะที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับความคาดหมายหรือมาตรฐานปกติแต่ทลัส ออยเลนชเวปีเกลกับศรีธรรณชัชยกุลกลับปฏิเสธและกระทำกรพลิกความคาดหมาย

นอกจากต้นเหตุแห่งความขบขันแล้ว เงื่อนไขของความขบขันเป็นสิ่งที่ร่วมสร้างความขบขัน เงื่อนไขแรก มุขตลกต้องมีความแปลกใหม่ ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้อ่านหรือได้ฟังเป็นครั้งแรกจึงจะเกิดความขบขัน ความขบขันอาจจะไม่เกิดขึ้นหากผู้อ่านหรือผู้ฟังรับรู้เนื้อหาของมุขตลกแล้วเนื่องจากการทราบเนื้อหาแล้วย่อมจะไม่ได้สร้างพลังของความคาดหวังที่จะแปรเปลี่ยนเป็นเสียงหัวเราะ เมื่อมีการพลิกความคาดหมาย ด้วยเหตุนี้จึงควรจะให้มุขตลกให้กับผู้ที่ยังไม่เคยฟังมาก่อน¹⁶³

แม้ว่ามุขตลกบางเรื่องมีความโหดร้ายตามเนื้อหา แต่ผู้ฟังหรือผู้อ่านจะขบขันโดยไม่นำอารมณ์เข้าไปร่วม สืบเนื่องจากธรรมชาติของการฟังหรือการอ่าน

¹⁶⁰ Max Eastman, *Enjoyment of Laughter*, 5th ed., (Simon and Schuster, New York, 1970) p. 9.

¹⁶¹ ไท่ซุง อามะวาทิน, “ร้อยแก้วแนวขบขันของไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7”, หน้า 10.

¹⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

¹⁶³ Sigmund Freud, *Jokes and their Relations to the Unconscious*, trans. Angela Richards (Great Britain: Penguin Books, 1976 p. 207

มุขตลกมักจะรอฟังหรืออ่านตอนท้ายของมุขตลกที่มีการขมวดปม แล้วก็มีการคลี่คลายซึ่งพลิกความคาดหมายของผู้ฟังหรือผู้อ่านจึงจะทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านขบขัน

ในแง่มุมมองด้านจิตวิทยา ความขบขันหรือการหัวเราะน่าจะเป็นการผ่อนคลายจากความตึงเครียด หรือความกดดัน เนื่องจากการปลงเสียงหัวเราะ คือ การระบาย หรือการปลดปล่อยสิ่งที่ถูกเก็บกดในจิตใจ¹⁶⁴ ด้วยเหตุที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมจึงนำไปสู่การสร้างระเบียบทางสังคม กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและบทบัญญัติแห่งกฎหมายเพื่อเป็นกลไกควบคุมสมาชิกในสังคม แต่ในขณะที่เดียวกันอาจจะสร้างความกดดันให้แก่สมาชิกในสังคม เนื่องจากพวกเขาไม่สามารถกระทำตามความต้องการที่แท้จริงได้อย่างเปิดเผย และความต้องการที่อยู่นอกเหนือระเบียบและกฎเกณฑ์ต่างๆ จึงถูกปิดกั้นอยู่ภายในจิตใจ ด้วยเหตุนี้ความขบขันจึงเป็นการระบายความกดดันซึ่งพ้องกันกับบทบาทประการหนึ่งของนิทานมุขตลก ที่กล่าวว่านิทานมุขตลกเป็นทางออกของความกดดัน เนื่องจากในโลกของนิทานสามารถกระทำสิ่งใดก็ได้ตามที่ต้องการโดยไม่ต้องคำนึงถึงข้อห้ามในชีวิตจริง¹⁶⁵ ด้วยเหตุดังกล่าวเรื่องทิลล์ ออยเลนชะปีเกลกับศรีธนูชัยจึงอาจจะเป็นทางออกของผู้่านหรือผู้ฟังซึ่งได้ลืกลืหนีจากกฎเกณฑ์และระเบียบต่างๆ แม้ว่าจะเป็นการลืกลืหนีในช่วงระยะเวลาอันสั้น แต่ก็ได้ผ่อนคลายความกดดันที่ถูกเก็บกดในจิตใจซึ่งคงจะเป็นการดีกว่าที่จะปราศจากการปลดปล่อย

การแสดงอารมณ์ขันในศิลปะแขนงต่างๆ เป็นสิ่งที่มีกลวิธี ในเรื่องทิลล์ ออยเลนชะปีเกลกับศรีธนูชัยมีกลวิธีนำเสนอมุขตลกหลายรูปแบบ ในการศึกษา

¹⁶⁴ Ibid. , p. 167.

¹⁶⁵ Alan Dundes, *The Study of Folklore*, (United States of America: Prentice-Hall, 1965), pp. 278-279.

กลวิธีนำเสนอมุขตลกของนิทานทั้งสองเรื่องใช้ทฤษฎีการวิเคราะห์กลวิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับมุขตลก จากหนังสือเรื่อง *มุขตลกและความสัมพันธ์กับจิตไร้สำนึก* ของซิกมุนด์ ฟรอยด์ (*Jokes and their Relations to the Unconscious*) เป็นแนวทาง

กลวิธีนำเสนอมุขตลกเป็นการเล่นคำกับการใช้ไหวพริบ ในงานวิจัยฉบับนี้ได้จำแนกการเล่นคำและการใช้ไหวพริบในนิทานทั้งสองเรื่อง ยังสามารถจำแนกเป็นกลวิธีย่อยได้อีกหลายประเภทซึ่งมีทั้งที่มีลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะ ดังนี้

การเล่นคำ		การใช้ไหวพริบ
ลักษณะร่วม	ลักษณะเฉพาะ	ลักษณะร่วม
-การเล่นคำจาก การใช้คำอย่าง คลุมเครือ -การเล่นคำพ้อง เสียง	ในทิลด์ ออยเลนชเป็เกด -การเล่นคำประชด -การเล่นคำที่กล่าวตามมารยาท ในศรีธนญชัย -การเล่นสำนวน -การเล่นคำฉวน -การเล่นคำอนุมาณัย	-การใช้อุปมาทาง จิตวิทยา -การใช้เหตุผลผิดที่ -การใช้ไหวพริบสร้าง คำถามที่ตอบไม่ได้

4.1 การเล่นคำในทิลด์ ออยเลนชเป็เกดกับศรีธนญชัย หมายถึง การเล่นหรือพลิกแพลงคำ

4.1.1 กลวิธีที่มีลักษณะร่วมกันของนิทานทั้งสองเรื่อง ได้แก่ การเล่นคำจาก การใช้คำอย่างคลุมเครือและการเล่นคำพ้องเสียง

ก. การเล่นคำจากการใช้คำอย่างคลุมเครือ หมายถึงการเล่นด้วยคำหรือข้อความที่ผู้สื่อสารเรียบเรียงประโยคไม่ชัดเจน จึงเปิดโอกาสให้ผู้รับสารสามารถเล่นความหมายของประโยคดังกล่าวให้ผิดไปจากความหมายที่ผู้สื่อสารคาดหมาย ซึ่งความหมายที่ทิลล์ หรือ ศรีธรรณชัชยใช้ก็ได้ผิดไปจากความหมายของประโยคนั้นๆ อาจจะถูกกล่าวได้ว่าทั้งทิลล์และศรีธรรณชัชยสามารถเล่นคำที่ใช้อย่างคลุมเครือได้ เนื่องจากการเรียบเรียงข้อความไม่ชัดเจนหรือคำคำหนึ่งมีหลายความหมายจึงนำไปสู่การพลิกความคาดหมาย

หลังจากที่ทิลล์สร้างความรำคาญใจให้นายจ้างเป็นอย่างมาก เขาถูกนายจ้างไล่ออกโดยสั่งว่า พรุ่งนี้เช้าทำความสะอาดบ้านด้วย *aber morgen räume mir das Haus!*¹⁶⁶ เมื่อนายจ้างสั่งทิลล์ทำความสะอาดบ้าน (*räumen* เป็นคำกริยา หมายถึงทำความสะอาด) นายจ้างคงจะต้องการหมายถึงเก็บกวาดบ้านให้เรียบร้อย โดยเฉพาะสิ่งของของทิลล์ควรจะต้องเก็บกวาดไปให้หมด อย่างไรก็ตาม นายจ้างไม่ได้ผูกประโยคให้ชัดเจน เขาเพียงแต่กล่าวว่า ...*aber morgen räume mir das Haus!* ซึ่งเป็นประโยคที่คลุมเครือ ผู้สื่อสารคาดว่าผู้รับสารจะเข้าใจความหมายตามที่ตนต้องการ เนื่องจากมีบริบทที่ระบุสถานการณ์ว่า ทิลล์ควรจะทำอย่างไร ทว่าความคิดดังกล่าวเป็นความเข้าใจและความคาดหมายของนายจ้างเพียงฝ่ายเดียว ทิลล์ขนเครื่องเรือนต่างๆ ออกไปจากบ้านของนายจ้าง ทำให้บ้านโล่งเรียบร้อย การกระทำดังกล่าวของทิลล์มิได้ผิดแผกไปจากความหมายของประโยคข้างต้น เพียงแต่ผิดไปจากความคาดหมายของนายจ้าง

ทิลล์เล่นคำจากการใช้คำอย่างคลุมเครือ เนื่องจากนายจ้างผูกประโยคไม่

¹⁶⁶ Hermann Bote, Till Eulenspiegel, p. 50.

ชัดเจน เมื่อนายจ้างสั่งทิลล์เย็บผ้าให้ดี ๆ และอย่าให้ใครเห็น "Geselle, wenn du naehst, so naehe gut und naehe so, dass man es nicht sieht."¹⁶⁷ ทิลล์คลานเข้าไปในถังเพื่อเย็บผ้าโดยไม่มีใครเห็น การที่เขาเย็บผ้าในถังทำให้ไม่มีใครเห็น น่าจะถือได้ว่าเป็นการกระทำที่มีได้ผิดไปจากความหมายของประโยค เพียงแต่ไม่ตรงตามความคาดหมายของผู้ที่ต้องการ การกระทำของทิลล์อาจจะถูกให้ผู้อ่านได้คิด และให้ความสำคัญกับการสร้างถ้อยคำที่ชัดเจน เพื่อการสื่อสารจะไม่เกิดข้อผิดพลาด

หากคำที่ใช้มีหลายความหมายทำให้ทิลล์สามารถจับจุดบกพร่องที่ภาษามีความคลุมเครือมาเล่นได้ เมื่อนายจ้างสั่งทิลล์ทำโวลฟ์ให้เสร็จ "Sieh her, mach den Wolf fertig."¹⁶⁸ ทิลล์จึงหยิบผ้ามาตัดและเย็บเป็นตัวสุนัขป่า อันที่จริงแล้วนายจ้างต้องการให้ทิลล์เย็บเสื้อผ้าแบบที่ชาวนาใส่ "Solchen Wolf meinte ich nicht. Ich nannte nur den grauen Bauernrock einen Wolf."¹⁶⁹ คำว่า โวลฟ์ (Wolf) หมายถึงสุนัขป่า และเสื้อ คำเดียวกันแต่มีหลายความหมายจึงเปิดโอกาสให้ทิลล์ได้พลิกแพลงถ้อยคำ

ในเหตุการณ์ที่ทิลล์กินอาหาร และใช้การผูกประโยคอย่างคลุมเครือช่วยให้ไม่ต้องเสียเงินค่าอาหาร เมื่อทิลล์มาถึงที่พักแห่งหนึ่งได้เลือกโต๊ะอาหารที่แพงที่สุด ขณะที่ถูกเรียกเก็บเงินค่าอาหารเป็นเงิน 24 เฟนนิก ทิลล์แย้งขึ้นว่า "ไมใช่สิ คุณควรจ่ายให้ผม 24 เฟนนิกอย่างที่คุณกล่าว เพราะคุณกล่าวว่าโต๊ะนี้ค่ากินอาหารเป็นเงิน 24 เฟนนิก ผมจึงเข้าใจว่า ผมจะได้รับเงินจากการกินอาหาร "Ihr sollt mir 24 Pfennige geben, wie ihr gesagt habt. Denn ihr spracht, an der Tafel

¹⁶⁷ Ibid. , p. 135.

¹⁶⁸ Ibid. , p. 136.

¹⁶⁹ Ibid. , p. 136.

esse man das Mahl um 24 Pfennige. Das habe ich so verstanden, dass ich damit Geld verdienen sollte..."¹⁷⁰ ในบทสนทนาโดยทั่วไปมักจะไม่ต้องการการลำดับความที่ละเอียดลออ ส่วนใหญ่มักกล่าวว่า "ได้ะนี่ค่ากินอาหาร 24 เฟนนิก" ซึ่งเป็นวลีที่สามารถเข้าใจได้ว่ากินอาหารได้ะนี่จะได้เงิน 24 เฟนนิก หรือกินอาหารได้ะนี่ต้องจ่าย 24 เฟนนิก ทิลล์สามารถนำข้อบกพร่องที่ภาษามีความคลุมเครือมาเล่นอย่างสนุกสนาน และเป็นการพลิกความคาดหมาย โดยที่มีประโยชน์ต่อตนเอง เนื่องจากไม่ต้องเสียค่าอาหาร

การเล่นคำจากการใช้คำอย่างคลุมเครือ ส่งผลให้เกิดการพลิกความคาดหมายของผู้ส่งสาร แต่การกระทำนั้นมิได้ผิดไปจากความหมายของประโยคดังกล่าว เมื่อศรีทนะนไชยปลูกเรือนทองจึงพูดให้พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบว่าได้มาเฝ้าหลายวันเพราะติดธุระสร้างเรือนทอง พระองค์เสด็จทอดพระเนตรพบว่าเป็นเรือนไม้ทองเหลือง ศรีทนะนไชยมิได้กล่าวอย่างชัดเจน เขาเพียงแต่กล่าวว่าตนปลูกเรือนทองทั้งหลังงดงามมาก "...ปลูกเรือนขึ้นโตใหญ่ งามสุดใจแต่ล้วนทอง เครื่องอื่นไม่มีปน ดูเหลือล้ำงามเรืองรอง..."¹⁷¹ "เรือนทอง" น่าจะเป็นคำที่คลุมเครือเนื่องจากผู้ที่ได้ยินคำนี้มักจะตีความว่าเป็นเรือนที่ทำจากทองคำ คนส่วนใหญ่มักจะเชื่อมโยงคำว่า "ทอง" หมายถึง ทองคำ ทั้ง ๆ ที่คำว่าทองเป็นคำเริ่มต้นของคำต่างๆ อีกหลายคำ ไม่ว่าจะเป็นชื่อแร่ธาตุ ชื่อต้นไม้ และชื่อขนม เช่น ทองแดง ทองขาว ทองเหลือง ทองเหลือง ทองกวาว ทองหิ้งขี้ ทองพลู ทองม้วน ทองหยิบ ทองหยอด เป็นต้น ตัวละครออกใช้คำว่าทองโดยหมายถึงทองเหลือง มิได้เป็นการใช้คำที่ผิดความหมาย การเชื่อมโยงคำว่าทองอย่างคลุมเครือประกอบกับความคาดหมายของคนส่วนใหญ่ที่มีต่อคำนี้ เป็นจุดที่ทำให้ศรีทนะนไชยสามารถพลิกความคาดหมายเป็นผลสำเร็จ และ

¹⁷⁰ Ibid. , p. 100.

¹⁷¹ กรมศิลปากร, ศรีทนะนไชยสำนวนกาพย์และลิลิตตำราพันน์, หน้า 26.

คู่กรณีต้องเสียรู้เขาอีกครึ่ง

คำเดียวกันแต่มีหลายความหมาย จึงเปิดทางให้ศรีธนญชัยได้พลิกความ
 คาดหมาย เมื่อศรีธนญชัยเคยไปขอยืมเงินจากสามีภรรยาคนหนึ่ง และสัญญาว่า
 เมื่อครบสองเดือนแล้วจะส่งคืน "...มายืมเงินตรา...ยืมสองเดือนนา..."¹⁷² แต่เมื่อ
 ครบสองเดือนยังไม่มาจ่ายคืน ศรีธนญชัยอ้างว่าตนจะใช้เงินคืนเมื่อมีเดือน
 (พระจันทร์)ขึ้นสองดวง คำที่ศรีธนญชัยใช้ไม่ใช่ "เดือน" ที่บอกเวลาแต่เป็น "เดือน"
 ที่หมายถึงพระจันทร์ "...แต่ข้าสัญญา สองเดือนตราไตร ไม่ถึงสัญญา ข้าจะให้
 เงินตรา แก่ตาฉันใด..."¹⁷³

ทั้งทิลล์ ขอยเล่นระเบิดกับศรีธนญชัยเห็นช่องโหว่ของภาษาที่มีความคลุมเครือ
 จึงเลือกใช้อีกความหมายหนึ่งที่คนอื่นไม่ใช่ และความหมายที่ทิลล์กับศรีธนญชัยเลือกใช้ก็
 มิได้ผิดไปจากความหมายของประโยคนั้น เพียงแต่ผิดไปจากความคาดหมายของ
 คนส่วนใหญ่ ปรากฏการณ์ลักษณะดังกล่าวอาจจะต้องการแฝงการล้อเลียนการใช้
 ภาษาที่ไม่ชัดเจน ซึ่งอาจจะนำไปสู่การสื่อสารที่ผิดพลาด

ข. การเล่นคำพ้องเสียง หมายถึงการเล่นคำตั้งแต่สองคำที่มีเสียงคล้ายคลึงกัน
 แต่ความหมายแตกต่างกัน โดยที่รูปศัพท์อาจจะมีทั้งรูปแบบที่เหมือนกันหรือรูปแบบ
 ที่แตกต่างกัน

ทั้งทิลล์ ขอยเล่นระเบิดและศรีธนญชัยใช้ประโยชน์จากการที่คำสองคำ
 บังเอิญมีเสียงพ้องกันมาพลิกแพลงความคาดหมายของอีกฝ่าย เมื่อทิลล์ได้รับคำสั่ง
 ให้ใส่ฮอปฟ์ (Hopfen) ซึ่งผู้สั่งหมายถึงฮอปฟ์ที่เป็นดอกไม้ ลงไปในหม้อเบียร์ที่กำลัง
 เดือด แต่ทิลล์จุ่มเจ้าสุรเทศชื่อฮอปฟ์ (Hopf) ลงไปในหม้อเบียร์ คำหนึ่งเป็นคำสามัญนาม

¹⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

¹⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

ส่วนอีกคำหนึ่งเป็นคำวิสามานยนาม แต่ทั้งสองคำมีเสียงที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกัน ซึ่งนำไปสู่การพลิกแพลงความคาดหมาย ส่วนศรีธนญชัยได้ชนะพนันคู่กรณี ทำให้คนเหล่านั้นต้องเสียค่าปรับเป็นเงินประมาณสี่ถึงห้าบาท “อย่าเสียดายคิดเงินให้กับเนร ตามมีสักสี่ห้าบาท”¹⁷⁴ ศรีธนญชัยจึงรีบมาวัดและขอยืมบาตรของพระสงฆ์ห้าใบกับฝาคอกสี่ใบ เพื่อให้ผู้ที่แพ้พนันใส่เงินให้เต็ม “รับสั่งให้ใช้เงินแทนเมี่ยงส่วย จึงไปจួយฝามาใส่แต่บาตรห้า ใบพวกส่วยจงตวงเอาเงินมา ให้เต็มบาตรเต็มฝาคอกจะลาไป”¹⁷⁵

ศรีธนญชัยนำคำสองคำ ที่มีเสียงคล้ายคลึงกัน มาพลิกความคาดหมาย เช่นเดียวกับทิลล์ คำที่เปล่งเสียงว่า “บาด” มิได้หมายถึงคำว่า “บาท” ตามความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ แต่หมายถึงคำว่า “บาตร” คำพ้องเสียงเปิดโอกาสให้ตัวละครเอกทั้งสองกระทำการพลิกความคาดหมาย โดยที่มีอาจดำเนินการกระทำของตัวเองละครเอกได้ เนื่องจากเสียงของคำเหล่านี้ยังมีเงื่อนไขเสียงคล้ายคลึงกัน

ภาษาเยอรมันและภาษาไทยมีลักษณะร่วมกันตามที่ปรากฏในนิทานทั้งสองเรื่อง ได้แก่ การใช้คำอย่างคลุมเครือและการใช้คำพ้องเสียง ลักษณะร่วมกันเหล่านี้ถ้านำไปใช้โดยมิได้ผูกประโยคอย่างชัดเจนอาจจะส่งผลที่ผิดพลาดต่อการสื่อสารระหว่างกันได้ ทั้งทิลล์กับศรีธนญชัยได้ชี้ให้เห็นว่าภาษามีช่องโหว่ ด้วยการเล่นคำซึ่งนำไปสู่การพลิกความคาดหมายของคนส่วนใหญ่และความหมายที่ทิลล์กับศรีธนญชัยเลือกใช้นั้น ก็ได้ผิดความหมายของคำหรือข้อความแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามการเล่นคำที่พบในนิทานทั้งสองเรื่องยังมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน

¹⁷⁴ หอพระสมุดวชิรญาณ, เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชิงเมือง, หน้า 12.

¹⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

4.1.2 กลวิธีที่มีลักษณะเฉพาะทางการเล่นคำในทิลล์ ออยเลนชเปเกิล กับศรีธนญชัย

นอกเหนือจากกลวิธีที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน นิทานทั้งสองเรื่องยังมีการเล่นคำที่มีลักษณะเฉพาะ ในเรื่องทิลล์ ออยเลนชเปเกิลนั้นลักษณะเฉพาะทางการเล่นคำแสดงออกในรูปของการเล่นคำประชันและการเล่นคำที่กล่าวตามมารยาท ส่วนในเรื่องศรีธนญชัยนั้นลักษณะเฉพาะทางการเล่นคำแสดงออกมาในรูปของการเล่นสำนวน คำผวนและคำอุปมาอุปไมย

4.1.2.1 ลักษณะเฉพาะทางการเล่นคำในทิลล์ ออยเลนชเปเกิล

ลักษณะเฉพาะทางการเล่นคำในเรื่องทิลล์ ออยเลนชเปเกิล ได้แก่ การเล่นคำประชันและการเล่นคำที่กล่าวตามมารยาท

ก. การเล่นคำประชัน เป็นคำพูดตรงไปตรงมา แต่ทำให้ผู้ฟังรู้สึกว่าเป็นภาพประชันประชัน

ทิลล์ถูกนายจ้างประชันแต่เขากระทำตามถ้อยคำประชันของนายจ้างทุกประการ เมื่อทิลล์ถามนายจ้างว่าจะให้ใช้อะไรเป็นพิน นายจ้างจึงประชันไปว่า หากฉันไม่มีพินสักก็ ฉันก็ยังมีเก้าอี้และม้านั่งหลายตัวนะ เท่านั้นฉันก็ต้มแผ่นหนังได้แล้ว “Wenn ich kein Holz in den Holzstapeln haette, so haette ich wohl noch so viele Stoehle und Baenke, womit du das Leder gar machen koenntest.”¹⁷⁶ ทิลล์แก้งทำตามคำประชันแบบตรงตรงด้วยการชนเก้าอี้และม้านั่ง

¹⁷⁶ Hermann Bote, Till Eulenspiegel, p. 155.

ทุกตัวในบ้านไปโยนเข้าเตาไฟเพื่อเป็นพินในการต้มแผ่นหนัง นายจ้างสูญเสียเก้าอี้ และมานั่งทุกตัวในบ้านโดยที่ผู้ประชิดมีอาจจะกล่าวโทษทิลล์ได้เลย เนื่องจากตนกล่าวคำเหล่านั้นเองเชิงท้าทายด้วยซ้ำ

บางครั้งการปฏิบัติตามคำประชิดอย่างเถรตรงเป็นเรื่องที่สร้างสรรค์ ในเหตุการณ์ที่ทิลล์ถามนายจ้างว่าจะให้อบขนมปังเป็นรูปอะไร นายจ้างจึงประชิดว่าจะอบเป็นอะไรละ เป็นนกฮูกหรือลิงค่างมั้ง "...was du backen sollst? Was pflegt man denn zu backen? Eulen oder Meerkatzen!"¹⁷⁷ ทิลล์จึงอบขนมปังเป็นรูปนกฮูกและลิงค่างแทนที่จะเป็นขนมปังหัวกระโหลกเช่นทุกครั้ง และเขาขนมปังรูปสัตว์ไปขายในตลาดเป็นที่ถูกใจลูกค้ามาก ทิลล์ขายหมดในเวลาอันรวดเร็ว ขนมปังรูปสัตว์เป็นการจึกูปแบบเดิม ทำให้ลูกค้าสนใจเพราะมีความแปลกใหม่

ข. การเล่นคำที่กล่าวตามมารยาท

ทลล ชอบเล่นชะบีเกลเล่นคำที่กล่าวตามมารยาทด้วยการจับเอาคำบางส่วนมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตน ในเหตุการณ์ที่ทิลล์มาอาศัยอยู่ที่โบสถ์แห่งหนึ่ง บาทหลวงกล่าวต้อนรับเขาอย่างเป็นมิตรและสุภาพ เมื่ออยู่ที่นี้เขาจะมีความสุขได้ กับและดีมอย่างดีที่สุด "...essen und trinken solle er das Beste..."¹⁷⁸ ทิลล์เล่นคำที่กล่าวตามมารยาททั้ง ๆ ที่ผู้พูดกล่าวตามขนบของสังคมในการต้อนรับแขก เพื่อให้แขกรู้สึกที่บ้านยินดีต้อนรับตน เมื่อแม่บ้านของบาทหลวงยื่นไกให้ทิลล์ไปอย่างสองตัวสำหรับอาหารเย็น แต่ทิลล์คิดถึงคำกล่าวตามมารยาทของบาทหลวงว่าตนจะกินดีมอย่างดีที่สุด จึงกินไก่ย่างไปเสียตัวหนึ่ง

¹⁷⁷ Ibid. , p. 169.

¹⁷⁸ Ibid. , pp. 51-52.

ในอีกเหตุการณ์ทิลล์เดินผ่านร้านขายเนื้อ พ่อค้าร้องเชิญชวนทิลล์คุณไม่
อยากซื้ออะไรคิดไม่ติดมือไปบ้างหรือ “Da sprach ein Metzger ihn an, ob er
nicht etwas kaufen wolle, das er mit sich nach Hause traege.”¹⁷⁹ ทิลล์จึงเล่น
คำเชิญชวนที่กล่าวเพื่อความสุภาพด้วยการหยิบเนื้อไปชิ้นหนึ่ง

ทิลล์ ออxygenจะมีเกลี้ยงได้เล่นคำที่กล่าวตามมารยาทอีกครั้งในเหตุการณ์
ตอนที่บาทหลวงกล่าวเตือนทิลล์ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ทิลล์ต้องทำ เขาใช้แรงงานเพียงครึ่ง
เดียวก็ได้ “Alles, was er tun muesse, koenne er mit halber Arbeit tun.”¹⁸⁰ ทิลล์
เล่นคำเชิญชวนที่กล่าวตามมารยาทด้วยการทำงานเพียงครึ่งเดียว เมื่อได้รับคำสั่ง
ให้รองน้ำใส่ถัง ทิลล์รองน้ำใส่ถังเพียงครึ่งถัง เมื่อได้รับคำสั่งให้เอาหินมาสองมัด
เขานำมาเพียงหนึ่งมัด

ทิลล์เล่นคำที่กล่าวตามมารยาทซึ่งผู้กล่าวกล่าวเพื่อความสุภาพตามขนบ
ของสังคมโดยไม่ได้มีความจริงจังในการปฏิบัติตามข้อความนั้น ในขณะที่ทิลล์จับเขา
บางจุดของข้อความที่กล่าวตามมารยาทมาเล่นให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง

4.1.2.2 ลักษณะเฉพาะทางการเล่นคำในศรีธนญชัย

ลักษณะเฉพาะทางการเล่นคำในเรื่องศรีธนญชัย ได้แก่ การเล่น
สำนวน การเล่นคำมวนและการเล่นคำอนุนามนัย

ก. การเล่นสำนวน เป็นวลีที่มีความหมายเฉพาะซึ่งไม่สามารถแปลความหมาย
อย่างตรงไปตรงมา

¹⁷⁹ Ibid. , p. 163.

¹⁸⁰ Ibid. , p. 52.

ศรีธนญชัยเล่นสำนวน ด้วยการตีความหมายตามตัวอักษรของแต่ละสำนวนโดยไม่ยอมรับความหมายเฉพาะของแต่ละสำนวน เมื่อเขาขอพระราชทานที่ดินเท่าแอมวดินตายเพื่อเลี้ยงชีพ "...ข้าบาทขอรับประทาน ที่ริมบ้านด้วยใจหมายประมาณเท่าแอมวดินตาย..." พระเจ้าแผ่นดินคิดว่าศรีธนญชัยขอเพียง "ที่ดินที่มีเนื้อที่น้อยหรือที่ดินผืนเล็ก" ตามความหมายของสำนวน อย่างไรก็ตาม ศรีธนญชัยมิได้ครอบครองเพียงที่ดินผืนเล็ก เขาจับแอมวมาผูกเชือก แล้วไล่ตีไปเรื่อย ๆ กว่าแอมวจะตาย เขาได้ที่ดินหลายไร่ "...กว่าแอมวจะคืนตาย ที่มากมายกว้างถนัด ร้อยเส้นสิบห้าศ..."¹⁸¹ อีกเหตุการณ์หนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินรับสั่งให้ศรีธนญชัยตามเสด็จและกำชับว่าให้น้ำก่อนไก่ ตก پایศรีธนญชัยชี้ข้างมาเข้าเฝ้า โดยผูกไก่ไว้ข้างท้ายข้าง "...จงเตรียมเสริจตีนอนแต่ก่อนไก่ มาให้ทันเวลาเราดลาโกล...ตื่นขึ้นเป่ายแล้วให้ผูกข้างพลัน...ผูกไว้ที่ท้ายข้างร้องอิงไป ขึ้นนั่งได้ก่อนไก่แล้วจึงมา..."¹⁸² อันที่จริงแล้วพระเจ้าแผ่นดินเจ้าแผ่นดินต้องการให้ศรีธนญชัยมาแต่เช้ามีตตั้งแต่ไก่ยังไม่ขัน มิใช่ผูกไก่ไว้ข้างหลัง

การกระทำของศรีธนญชัยมิได้ผิดไปจากความหมายของสำนวนดังกล่าว เพียงแต่ผิดไปจากความหมายที่กลุ่มคนในสังคมยอมรับร่วมกัน

ข. การเล่นคำผวน คำผวนเป็นการสร้างคำใหม่โดยใช้การสลับที่เสียงสระระหว่างคำซึ่งไม่สามารถค้นหาความหมายได้ในพจนานุกรม

ศรีธนญชัยเล่นคำผวนโดยเขียนลงในคัมภีร์ แล้วอ้างว่าเป็นคัมภีร์ไตรคค และนำมาให้พระสังฆราชจากลังกาตีความ "...พระไตรคคในบทปกะมา ว่าปะปะปา ป่าว่าขันขัน ประลูติดาอันดับกัน กับกะสันหาไซ้อักขรมี โคนกะกิปะอักขรา พระ

¹⁸¹ กรมศิลปากร, ศรีพระนโยสนำนวนกาพย์และฉลิศคำรานพริตน์, หน้า 72-73.

¹⁸² หอพระสมุดวชิรญาณ, เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงใหม่, หน้า 46-47.

สังฆราชลังกาจนจึงหนี...”¹⁸³ พระสังฆราชเห็นข้อความเหล่านี้ขอยอมแพ้ คำเหล่านี้เป็นคำผวนทั้งสิ้น กะลันทาโชคือกะโล่ทาชัน โคนทะคือกะโถม และกิปะคือกะปิ

ค. การเล่นคำอนุนามนัย (Synecdoche) หมายถึงการใช้คุณสมบัติเด่น ๆ ส่วนหนึ่งเพื่อแทนความหมายทั้งหมด เช่น กาลเวลาคว่าทุกสิ่งไปจากอันทั้งไว้แต่ ความทรงจำและรอยยิ้มที่ขอบตา รอยยิ้มที่ขอบตาเป็นเพียงส่วนเดียวของร่างกายที่แสดงถึงความขร่า ในที่นี้รอยยิ้มที่ขอบตาหมายถึงความแก่ขร่า หรือความร่วงโรยของสังขาร (ร่างกายทั้งร่าง)¹⁸⁴

ศรัทธาญชัยโผล่บันท้ายให้พระเจ้าแผ่นดินเมื่อพระเจ้าแผ่นดินตรัสไล่ศรัทธาญชัยว่า ต่อไปนี้จะไม่ขออุททหน้าเขากอีก “ตั้งแต่นี้อย่าเข้ามาทำวู่วาม ไม่ขออุททหน้าเงจะลนมาหลอกล่อ”¹⁸⁵ การที่พระเจ้าแผ่นดินกล่าวว่าไม่ขออุททหน้าหมายถึงไม่ต้องการพบตัวศรัทธาญชัย ซึ่งเป็นกรกล่าวเพียงส่วนหนึ่งเพื่อใช้แทนความหมายทั้งหมด โดยที่หน้าเป็นอวัยวะส่วนหนึ่งของร่างกาย ในที่นี้หมายถึงตัวของศรัทธาญชัย แต่ศรัทธาญชัยเล่นคำอนุนามนัย ด้วยการดักพบพระเจ้าแผ่นดินและแอบขุดหลุมตรงทางที่พระองค์จะเสด็จผ่าน แล้วเอาศีรษะขุดฝังลงไปหลุมโผล่แต่บันท้ายขึ้นมา การตีความตามตัวอักษรด้วยการเก็บหน้าของตนมิให้พระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตร ซึ่งอันที่จริงแล้วพระองค์ไม่ต้องการพบศรัทธาญชัย

การเล่นคำที่มีลักษณะร่วมกันของนิทานทั้งสองเรื่อง ได้แก่ การเล่นคำจากการใช้คำอย่างคลุมเครือ และการเล่นคำพ้องเสียงล้วนแต่ทำให้ประโยคคลุมเครือหรือบางครั้งการผูกประโยคถูกต้องตามกฎเกณฑ์ไวยากรณ์ อาจจะเกิดความ

¹⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

¹⁸⁴ ตรีนศิลป์ บุญขจร, การใช้ภาษาไทย (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2526), หน้า 736.

¹⁸⁵ หอพระสมุดวชิรญาณ, เสภาเรื่องศรัทธาญไชยเชียงใหม่, หน้า 54.

คลุมเครือได้ นอกจากนี้ทั้งความหมายและเสียงอ่านของคำเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนด ซึ่งคงจะไม่มีมนุษย์คนใด สามารถกำหนดคำทุกคำให้แตกต่างกันได้ โดยเฉพาะเสียงอ่านที่ทุกภาษาย่อมจะพบคำที่มีเสียงพ้องกัน ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะกล่าวได้ว่า ความคลุมเครือและคำพ้องเสียงเป็นธรรมชาติของภาษาที่มีความเป็นสากล ส่วนการเล่นคำที่มีลักษณะเฉพาะของนิทานทั้งสองเรื่อง ในเรื่องทิลล์ ออยเลนชเปเกิลนั้น การเล่นคำที่มีลักษณะเฉพาะแสดงออกในรูปของการเล่นคำประชันและการเล่นคำที่กล่าวตามมารยาท ในเรื่องศรีธนญชัยนั้นการเล่นคำที่มีลักษณะเฉพาะแสดงออกในรูปของการเล่นสำนวน การเล่นคำพวนและการเล่นคำอนุนามนัย

4.2 การใช้ไหวพริบในทิลล์ ออยเลนชเปเกิลกับศรีธนญชัย หมายถึง การใช้ไหวพริบในนิทานทั้งสองเรื่อง ซึ่งแสดงออกในรูปของการใช้อุบายทางจิตวิทยา การใช้เหตุผลผลิตที่ และการใช้ไหวพริบสร้างคำถามที่ตอบไม่ได้

ก. การใช้อุบายทางจิตวิทยา

การใช้ไหวพริบลักษณะแรก คือ การใช้อุบายทางจิตวิทยาเข้าจับธรรมชาติของคนและสัตว์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในกรณีของผู้ที่เกิดอยู่ในตระกูลสูงมักจะภูมิใจชาติกำเนิดของตน และอาจจะไม่ต้องการให้มีการสงสัยเรื่องชาติกำเนิดของตน ทิลล์จับจุดเรื่องความทรงงในชาติกำเนิดมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตน อันที่จริงแล้ว ทิลล์ไม่ได้วาดรูป แต่เงื่อนไขของทิลล์ที่กล่าวว่า “ใครก็ตามที่ไปกับท่านดยุกและชมภาพเขียนของผม หากไม่ได้ถือกำเนิดอย่างสูงส่งก็จะมิอาจเห็นภาพเขียนได้” “(Wer mit Euer Gnaden geht und das Gemaelde beschaut und nicht ehelich geboren ist,

der kann mein Gemaelde nicht sehen."¹⁸⁶ ด้วยเงื่อนไข่นี้ ทำให้เหล่าดยุคทั้งหลายมิได้ปริปากว่าตนมองไม่เห็นภาพ หากกล่าวว่าคุณมองไม่เห็นภาพอาจจะถูกคนอื่นดูแคลนเรื่องชาติกำเนิดของตน กว่าจจะรู้ว่าถูกหลอก ทิลล์ได้รับเงินค่าจ้างวาดรูปและหนีออกจากเมืองไปแล้ว

เมื่อทิลล์ถูกทำทนายให้สอนลาอ่านหนังสือ เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ในการสอนสัตว์เดรัจฉานให้อ่านหนังสือ แต่ทิลล์ก็สามารถกระทำได้ด้วยการใช้อุบายจับเอาธรรมชาติประการหนึ่งของลามมาใช้ให้เกิดประโยชน์ นั่นคือเสียงร้องขณะที่ลาหิวจะส่งเสียงร้อง "อี-อา-อี-อา" ซึ่งคล้ายคลึงกับเสียงสระอีและสระอาในภาษาของคน ทิลล์เพียงแต่นำข้าวโอ๊ตวางบนหน้าหนังสือ ล่าใช้ลิ้นเลียแล้วใช้จมูกดมหนังสือไปทีละหน้า เมื่อถึงหน้าที่ไม่มีข้าวโอ๊ต มันจะส่งเสียงร้องอี-อา วันที่แสดงการสอนให้แก่คูร์เน็ชเชม ทิลล์วางหนังสือที่ไม่มีข้าวโอ๊ตไว้หน้าลา เจ้าลารีบดมจนกินหน้าที่มีข้าวโอ๊ต เมื่อไม่พบมันก็ร้องอี-อา ทิลล์สรุปว่าลูกศิษย์ของตนรู้จักตัวอักษรสองตัวแล้ว

ศรีธรรณูชัยสามารถจับธรรมชาติของสัตว์มาเล่นได้เช่นกัน มดเป็นสัตว์ที่ชอบของหวาน เมื่อศรีธรรณูชัยถูกขังในตึกที่มีแต่มด เขาอาจจะถูกมดรุมกัดจนตาย แต่เขานำอ้อยไปด้วย เมื่อเข้าไปในตึกรีบหักอ้อยกองเรียวยาวไว้ข้างหนึ่ง พวกมดได้กลิ่นอ้อยพากันออกมากิน จึงไม่ได้กัดศรีธรรณูชัย "...เห็นมดมากแท้ อ้อยชักหักแม่ เรียบรรายไป มดหอมกลิ่นหวาน น้อยใหญ่ไต่คืบคลาน รับประทานขึ้นใจ ทั้งสิ้นกินอ้อย น้บร้อยอสงไชย พันศรีทะนไนไช"¹⁸⁷ นอกจากสามารถจับเอาธรรมชาติของสัตว์มาใช้แล้ว ศรีธรรณูชัยยังจับเอาธรรมชาติของคนมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนได้ ในเหตุการณ์ที่ศรีธรรณูชัยห้าพันนั้นว่าสามารถหาความคิดของเหล่าขุนนางได้ โดยขอให้พระเจ้าแผ่นดินเป็นกรรมการ คงจะไม่กล้าปฏิเสธว่าความคิดของเหล่าขุนนางคือ-

¹⁸⁶ Hermann Bote, Till Eulenspiegel, p. 83.

¹⁸⁷ กรมศิลปากร, ศรีทะนไนไชยสำนวนกาพย์และลิลิตคำรามพรรณิ, หน้า 68.

มีความซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน "...แต่บรรดาข้าราชการ ซึ่ง
พัวพันทั้งหมด ย่อมซื่อสัตย์สุจริต มิได้คิดเป็นกบฏ ไม่มีทรยศ ไม่คิดคดต่อบาทา..."¹⁸⁸
พวกขุนนางเมื่อได้ยินเช่นนั้นต่างนิ่งงัน ไม่กล้าทูลว่าไม่จริง ต้องยอมรับว่าทุกคนซื่อสัตย์
เป็นอันว่าศรีธนญชัยชนะได้รางวัลกลับบ้าน ข้าราชการทุกคนต้องซื่อสัตย์และ
จงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน เป็นวิถีปฏิบัติที่ศรีธนญชัยตระหนักดี เขานำประเด็น
ดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ได้โดยที่คนอื่น ๆ ไม่คาดคิดว่าเขาจะนำเป็นคำตอของ การ
ทลายความคิด หากปฏิเสธว่าไม่ใช่ย่อมกลายเป็นการคิดกบฏต่อพระเจ้าแผ่นดิน มี
โทษถึงประหาร ดังนั้นการยอมแพ้นั้นย่อมดีกว่าการยอมรับว่าไม่ได้จงรักภักดีซึ่ง
เท่ากับมีความผิดฐานเป็นกบฏ ซึ่งศรีธนญชัยตระหนักดีถึงทางเลือกที่คู่หนึ่งต้อง
เผชิญ คู่หนึ่งยอมกลัวตายมากกว่ากลัวที่จะสูญเสียทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งความกลัว
ตายนี้ทำให้ศรีธนญชัยชนะพัว

การที่ทิลล์ ออyleนชะปีเกลกับศรีธนญชัยจับธรรมชาติของคนและสัตว์
จนกระทั่งสามารถเชื่อมโยงเรื่องดังกล่าวมาพลิกความคาดหมายได้จากกล่าวได้
ว่าบุคคลทั้งสองช่างสังเกต พวกเขาเก็บรายละเอียดเหล่านี้มาอ้างอิงโดยที่คู่กรณี
อาจโต้แย้งได้เนื่องจากเรื่องที่ใช้เป็นข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ

ในเหตุการณ์ที่ที่ชาวเมืองมักเดอบวร์กขอให้ทิลล์แสดงอะไรสนุก ๆ ให้นดู ทิลล์
กล่าวว่า จะบินให้นดู เมื่อถึงเวลาแสดง ทิลล์ก็พลิกความคาดหมายของผู้ชมว่าตนไม่
ไชนกหรือน่านและไม่มีปีกจะบินได้อย่างไร การที่ไม่มีปีกก็ไม่สามารถบินได้ "Wie
solite ich fliegen koennen? Ich bin doch weder Gans noch Vogel! Auch
habe ich keine Fittiche, und ohne Fittiche oder Fedem kann niemand

¹⁸⁸ เรื่องเดียวกัน หน้า 46.

fliegen.”¹⁸⁹ เหตุผลที่ทิลล์กล่าวเป็นข้อเท็จจริง ในยุคสมัยของทิลล์ยังไม่มีเครื่องร่อนหรือเครื่องบิน ด้วยเหตุที่ประดิษฐ์กรรมด้านการบินยังไม่ปรากฏ สิ่งที่บินได้ตามธรรมชาติในขณะนั้นมีแต่นกหรือหุ่น ซึ่งเป็นสัตว์ปีก การให้เหตุผลของทิลล์จึงมีอาจปฏิเสธได้

และในอีกเหตุการณ์หนึ่งของศรีธนญชัย เขาจับธรรมชาติของความหิวของคนมาแสดงไหวพริบของตน พระเจ้าแผ่นดินเสวยพระกระยาหารไม่ค่อยจะได้ เขาพูดว่าตนมียาดีที่ทำให้พระองค์เสวยได้มาก พระเจ้าแผ่นดินคอยอยู่นานรู้สึกหิวจนแทบท้อง จึงไม่รอช้าของศรีธนญชัย แต่ได้เสวยไปก่อนและเสวยได้มากด้วย เมื่อศรีธนญชัยกลับมาเข้าเฝ้าอีกครั้ง พูดว่าพระองค์เสวยได้มากเพราะหิวนั้นเป็นยาที่ตนถวาย “...คอยอยู่จนเที่ยงสายก็หายไป แสบอุทรสั่งให้เชิญเครื่องมา เสวยเวลานั้นมีรสมาก เพราะหิวอยากเสวยได้เปนนักหนา...เชียงเมืองว่านั่นแหละยาม่อมฉันถวาย เพราะเวลาเที่ยงสายโสดขลัง อร่อยเมื่ออยากเสวยมากมีกำลัง ไม่ต้องตั้งพระโสดเข้าหมัดขาม...”¹⁹⁰ เมื่อรู้สึกหิวมักจะรับประทานอาหารได้มากเป็นอาการตามธรรมชาติที่มักจะเกิดขึ้นกับคนส่วนใหญ่ ศรีธนญชัยใช้ไหวพริบเรื่องความหิวได้อย่างเป็นประโยชน์ เขาไม่ได้มียาที่จะช่วยให้หายจากการเบื่้อาหาร แต่เขาปล่อยให้พระองค์คอยจนกระทั่งรู้สึกหิว เมื่อหิวจึงสามารถรับประทานอาหารอย่างเอร็ดอร่อย ความหิวจึงเป็นยารักษาโรคเบื่้อาหารได้ดีที่สุด ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงตามธรรมชาติที่มีอาจโต้แย้งได้

ข. การเล่นเหตุผลผิดที่ บางครั้งทิลล์ ออyleนชะปีเกลกับศรีธนญชัยให้เหตุผลในการกระทำของตนแต่เป็นเหตุผลที่ขาดความเป็นเหตุเป็นผลที่คนส่วนใหญ่จะยอมรับได้ ทิลล์แอบกินอาหารแล้วให้เหตุผลแบบผิดๆแก้ตัว ในเหตุการณ์ที่แม่

¹⁸⁹ Hermann Bote, ed., Till Eulenspiegel, p. 59.

¹⁹⁰ หอพระสมุดวชิรญาณ, เสภาเรื่องศรีธนญไชยเชียงเมือง, หน้า 14.

บ้านซึ่งเป็นหญิงที่ตาบอดข้างหนึ่งถามหาไก่อย่างอีกหนึ่งตัว ที่ทิลล์แอบกินไปแล้ว ทิลล์ขอให้แม่บ้านลืมนตาอีกข้างแล้วจะให้เห็นไก่ทั้งสองตัว “Frau, tut Ihre anderes Auge auch auf, dann seht Ihr alle beide Huehner.”¹⁹¹ ทั้งๆที่เป็นคนกินไก่ แต่ไม่ยอมรับผิด กลับอ้างว่าที่ไก่หายไปหนึ่งตัวเป็นเพราะแม่บ้านมีตาเพียงดวงเดียว จึงทำให้เห็นไก่เพียงตัวเดียว อันที่จริงแล้ว ไม่ว่าจะแม่บ้านจะมีดวงตาสสมบูรณ์ทั้งสองข้าง หรือดวงตาพิการเสียข้างหนึ่ง ผลลัพธ์ก็เหมือนกัน การที่มีตาพิการข้างหนึ่งมิได้หมายความว่าเราจะมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้เพียงครั้งเดียว เหตุผลที่ทิลล์กล่าวจึงเป็นการให้เหตุผลแบบผิด ๆ

ศรีธนญชัยเล่นกับเหตุผลผิดที่ ในเหตุการณ์ที่ศรีธนญชัยร่วมการแข่งขันประกวดผ้า ศรีธนญชัยไม่มีผ้าเนื้อดีแต่ใช้เหตุผลผิดที่ ผ้าของคู่แข่งนั้นเนื้อผ้าใสมากจนมองดูเหมือนควันไฟ ส่วนศรีธนญชัยไม่มีผ้าแต่เปิดหีบและทำท่าหยิบผ้าออกมา พร้อมกับจับผ้าอวดไปรอบ ๆ ข้าง แล้วคุยว่าผ้าของตนหายากกว่า เพราะใสรวากับกระจก จนกระทั่งมองไม่เห็นรอยตะเข็บ แม้ว่าคู่แข่งจะมีผ้า ในขณะที่ศรีธนญชัยไม่มีผ้า แต่ยังยืนยันว่ามีผ้าที่สวยงาม เนื้อใสรวากับกระจกจนกระทั่งคนรอบข้างมองไม่เห็น “...ผ้าภูผินนี้ เนื้อดีสุดใจ ไม่เห็นเป็นสาย เนื้อคล้ายกระจก ทะนนไชยเถียงดัง ผ้าของท่านยัง เนื้อหนังคล้ายคล้าย เป็นควันปลิวอยู่ เรารู้แยกคายอย่าฟังนึกหมาย ไม่เหมือนของเรา อันผ้าผืนนี้ เนื้อหนังเต็มดี ไม่มีใครเอา ในโลกอันนี้ ไม่มีแล้วเจ้า ดูเห็นเป็นเงา แพ้เราทุกประการ...”¹⁹² คำยืนยันอันหนักแน่นของเขาทำให้คนรอบข้างมิอาจโต้แย้งได้ว่าจะตกเถียงกันนานเพียงใด ศรีธนญชัยยังคงยืนยันว่าผ้าของตนเนื้อใสมาก การใช้เหตุผลผิดที่เพื่อที่จะพลิกแพลงสถานการณ์เปรียบเสมือน “การแก้ตัวน้ำขุ่น ๆ” เพียงเพื่อเอาตัวรอดจากสถานการณ์ต่าง ๆ

¹⁹¹ Hermann Bote, Till Eulenspiegel, p. 52.

¹⁹² กรมศิลปากร, ศรีธนญชัยสำนวนกาพย์และลิลิตตำราพันปี, หน้า 54.

การใช้เหตุผลผิดที่ของทิลล์ ออยเลนชเปเกิลกับศรีธนญชัยมีอาจจะกำหนดขอบเขตของความหมายได้ชัดเจน เนื่องจากเหตุผลที่ใช้ข้างอิงเป็นอะไรก็ได้ ซึ่งผิดไปจากหลักของเหตุ และผลที่คนทั่วไปยอมรับ

การใช้เหตุผลผิดที่ มีลักษณะตรงกันข้ามกับการใช้อุบายทางจิตวิทยาที่จับธรรมชาติของคนและสัตว์มาใช้ กลวิธีแรกใช้ลักษณะที่เกิดขึ้นจริงตามธรรมชาติมาอ้างอิงโดยที่อีกฝ่ายมีอาจโต้แย้งข้อเท็จจริงดังกล่าวได้ ส่วนกลวิธีที่สองอ้างเหตุผลผิดที่นั้นทิลล์ ออยเลนชเปเกิลกับศรีธนญชัยเพียงแต่อ้างถึงเรื่องใดก็ได้ และยืนยันถึงคำอ้างของตนอย่างหนักแน่นซึ่งมักจะส่งผลให้อีกฝ่ายไม่สามารถโต้แย้งได้

ค. การใช้ไหวพริบสร้างคำถามที่ตอบไม่ได้ หมายถึงการเปลี่ยนเนื้อหาให้เป็นคนละเรื่องกับสิ่งที่คู่กรณีต้องการ

ทิลล์เปลี่ยนสาระที่คู่กรณีต้องการให้เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ในเหตุการณ์ที่ทิลล์ต้องตอบคำถามของครูอาจารย์ซึ่งถามทิลล์ว่า มีน้ำก็โหม้ในมหาสมุทร แม้ว่าทิลล์จะไม่ทราบคำตอบ แต่เขาไม่เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ เขาตอบว่า กรุณาทำให้ในมหาสมุทรมีน้ำหยุดนิ่ง แล้วผมจะวัดให้คุณทราบ และมันก็เป็นงานง่าย ๆ ด้วย “Wuerdiger Herr Rektor, heisset die Wasser stillstehen, die an allen Enden in das Meer laufen. Dann will ich es Euch messen, beweisen und davon die Wahrheit sagen; und das ist leicht zu tun.”¹⁹³ ผู้ถามไม่สามารถทำให้กระแสน้ำหยุดนิ่งได้ จึงต้องยอมแพ้ ทั้งๆที่ทิลล์ไม่ทราบคำตอบ แต่เขาสามารถเบี่ยงเบนความสนใจของผู้ถามในการรอคอยคำตอบจากคำถามของตนมาอยู่ที่เงื่อนไขของทิลล์ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอาจกระทำได้ ผู้ถามคาดหวังว่าทิลล์มีอาจตอบคำถามของตนได้ โดยมีได้คาดคิดว่า

¹⁹³ Hermann Bote, Till Eulenspiegel, p. 88.

เขาไม่สนใจที่จะตอบคำถาม แต่เขาพลิกความคาดหมายทั้ง ๆ ที่เขาเป็นฝ่ายเสียเปรียบมาเป็นฝ่ายได้เปรียบ ด้วยการใช้ตรรกเดียวกัน แกะไขสถานการณ์

ส่วนศรีธนญชัยอาสาเป็นตัวแทนตอบปัญหาทางธรรม ทั้ง ๆ ที่ตนไม่เข้าใจเรื่องนี้อย่างถ่องแท้ แต่เขาสามารถชนะได้โดยไม่ต้องตอบคำถามเช่นเดียวกับทิลล์ เขาไม่รอฟังคำถามเสียด้วยซ้ำ หากตั้งคำถามก่อนว่า พุทธบิดา พระอัยกาและพระบิดาในพระอัยกามีพระนามอะไร นอกจากนี้ต้นวงศ์และนครที่ครอบครองแต่ละสมัยมีชื่ออะไร “พุทธบิดาแลอัยกาใช้ นามอย่างไรบิดวงศ์องค์อัยกา อีกทั้งต้นวงศ์พงษคักราช ลำดับถึงจอมปราชญ์นารณนาถา พระนครที่สถิตย์กระษัตรา นามภาราชื่ออโฉงไชยความ”¹⁹⁴ คำถามของศรีธนญชัยไม่เกี่ยวข้องกับพระธรรมสักเท่าใด แม้ว่าคำถามจะเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า แต่คำถามถึงต้นตระกูลของพระพุทธเจ้าทำให้ผู้ถามไขว้เขวและขอยอมแพ้ อันที่จริงแล้ว ผู้ถามมีความรู้เรื่อง พระธรรมอย่างแตกฉาน แต่ถูกศรีธนญชัยเบี่ยงเบนประเด็น จนต้องขอยอมแพ้

ทั้งทิลล์ ขอยอมแพ้ก็เกลกับศรีธนญชัยสามารถชนะได้เนื่องจากสามารถใช้ไหวพริบสร้างคำถามที่ตอบไม่ได้ หรือทำทนายการกระทำที่คู่แข่งขันไม่สามารถกระทำได้

การใช้ไหวพริบพบแต่ลักษณะร่วมเนื่องมาจากการใช้ไหวพริบ เพื่อพลิกความคาดหมายของคนส่วนใหญ่เป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ ผู้ซึ่งย่อมจะกลั่นกรองความคิด ซึ่งมีรูปแบบพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ การใช้อุบายทางจิตวิทยา การใช้เหตุผลผิดที่ และการใช้ไหวพริบสร้างคำถามที่ตอบไม่ได้ กลวิธีต่าง ๆ ดังกล่าวคล้ายคลึงกันซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ทั้งๆที่นิทานทั้งสองเรื่องมีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่กลับมีรูปแบบของการใช้ไหวพริบเพื่อพลิกความคาดหมายที่คล้ายคลึงกัน อย่างไรก็ตามในกลวิธีที่คล้ายคลึงกันนั้นพบว่า

¹⁹⁴ หอพระสมุดวชิรญาณ, เศภาเรื่องศรีธนญชัยเชียงใหม่, หน้า 43.

รายละเอียดที่ต่างกัน ซึ่งส่งผลให้นิทานทั้งสองเรื่องมิได้เหมือนกันราวกับถอดแบบจากพิมพ์เดียวกัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวน่าจะขึ้นกับผู้เรียบเรียงที่สามารถเติมเครื่องปรุงรสขาดเนื้อหาให้ผลงานของตนมีเนื้อหาที่โดดเด่น

จากกล่าวได้ว่าทั้งทิลล์ ออยเลนชเปิเกลกับศรีธรรณรัชย์เป็นผู้ชี้ช่องโหว่ทางภาษา บุคคลทั้งสองเล่นคำเพื่อแฝงการเสียดสีช่องโหว่ทางภาษา ลักษณะคำที่คนส่วนใหญ่ในสังคมใช้มีช่องโหว่ จึงเปิดโอกาสให้บุคคลทั้งสองสามารถพลิกความคาดหมายได้ไม่ว่าจะเป็นกรนุกประโยชน์คลุมเครือและการใช้คำพ้องเสียงของนิทานทั้งสองเรื่อง หรือคำประชดและคำที่กล่าวตามมารยาทซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะด้านการเล่นคำในเรื่องทิลล์ ออยเลนชเปิเกล หรือการใช้สำนวน การใช้คำฉวนและการใช้คำอุปมาอุปไมยซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะด้านการเล่นคำในเรื่องศรีธรรณรัชย์

การที่ทิลล์ ออยเลนชเปิเกลกับศรีธรรณรัชย์ใช้ไหวพริบเพื่อแก้ไขปัญหาแต่ละครั้งให้ผ่านพ้นไปได้ เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าปัญหาทุกอย่างแก้ไขได้ด้วยปัญญา

กลวิธีนำเสนอขมขื่นตลกในเรื่องทิลล์ ออยเลนชเปิเกลกับศรีธรรณรัชย์ มีทั้งลักษณะที่คล้ายคลึงกันและลักษณะที่แตกต่างกัน ประเด็นต่อไปที่จะศึกษาคือตัวละครเอกและคู่กรณี